

Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Т.ІІ. Київ: Обрій, 2004.- С.177-179.

Мустафін В.І., Сонько С.П.

Криворізький відділ УГТ

ПРО ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ФОРМУВАННЯ І ВИДІЛЕННЯ РЕГІОНІВ

Вітчизняна регіоналістика переживає сьогодні бурхливий підйом, пов'язаний передусім із зміною макроекономічної ситуації. Директивний початок у формуванні а, відтак, у управлінні великими регіонами поступається місцем економічним законам ринку. Вони ж, передусім через конкуренцію, формують у пересічного споживача продукції та послуг, а також у багатьох географів враження високої дієздатності ринкової економіки щодо об'єктивності сформованих “полюсів зростання”, “центральных місць”, “технологічних парків” та ін. Цей методологічний перехід проходить вже понад 10 років і може тривати ще досить довго, якщо не визначитись з критеріями об'єктивності формування регіонів. Що складе в недалекому майбутньому методологічну основу вітчизняної регіоналістики - радянське економічне районування, західна регіональна економіка, які за своєю суттю є однаково антропоцентричними, чи якийсь третій синтетичний напрямок? Якщо регіони (або райони) повинні бути “економічними” тобто керованими, то згідно з якими методологічними принципами ними необхідно керувати? Як далеко може заходити волюнтаризм консьюмеристської економіки у складні об'єктивні механізми формування регіонів? Актуальність відповіді на ці запитання очевидна, бо масове захоплення регіоналістикою без чіткого визначення її методологічних орієнтирів може призвести на думку М.Долішнього (2003) до суцільного популізму і знецінення її головних принципів.

На тлі різнобарвності тлумачення принципів регіоналістики вражає бездіяльність економіко-географів, які саме і повинні (за предметом своєї науки) робити обґрунтування об'єктивних механізмів формування регіонів. Знаковою в цьому сенсі є стаття фізгеографа (!) О.П.Ковальова (2003) “Регіональний розвиток: погляд на сто років вперед” в журналі “Регіональні перспективи” (№7-9). В ній робиться спроба відбити географічні (а, отже, об'єктивні!) механізми формування регіонів в середині держави. При цьому досить чітко окреслюючи напрямки майбутнього симбіозу регіоналістики з соціальною фізикою і енвайронменталогією, О.Ковальов на наступні сто років прогнозує поєднання методологічних принципів формування екологічної мережі і формування регіонів. Основоположним є те, що в наведеній статті небезпідставно закладається сумнів щодо збігання меж об'єктивно сформованих регіонів і мезоодиниць адміністративно-територіального устрою (адміністративних областей).

В ряді авторських публікацій (Сонько, Мустафін, 1996-2004) проводиться розробка методологічних принципів формування, виділення і управління економічними регіонами. В основу об'єктивності цього процесу кладеться складна просторова динаміка агроєкосистем – первинних мікрорегіональних

просторових одиниць ноосферогенезу. Зокрема, на території Харківської області (звичайно в її адміністративних межах) виділено 12 агроєкосистем, природні і економічні кордони яких ніби “плавають” у просторі. Їхнє “незбігання” формує певні сегменти простору, які, на думку авторів, треба зменшувати для досягнення гармонійного (екологічно стійкого) розвитку. Відтак, чи не вперше пропонується закласти в процедуру виділення меж регіонів критерії сталого розвитку, розроблені авторами в попередніх публікаціях (Сонько, 2003) і які передбачають певні обмеження передусім у “споживанні” людством географічного простору. При цьому зовсім не обов’язковим є “вписання” адміністративно-територіального устрою в екологічну мережу. Виділення ядер великих регіонів повинне відбуватись не за сполученням галузей в головних “центральных місцях”, як було раніше, а за тими передусім організаційними функціями, які забезпечують розподіл периферійних територій між ядрами. На сьогодні - це функції накопичення, відтворення і ретрансляції інформації про різні стани соціо-природних систем (Сонько, 2003).

У вітчизняній суспільній географії сьогодні відбувається болючий процес відходу від старих заідеологізованих догм щодо “керівної ролі держави”. Невизначеність орієнтирів державного розвитку (закон про приватну власність на землю так і не прийнято) залишає місце для існування химерних наук і наукових напрямків. В українській суспільній географії, яка ще недавно була радянською, такими є теорія ТВК і, певною мірою, теорія економічного районування. Сьогодні ж, коли від старої ідеології залишились лише спогади, з’ясовується, що Родоман і Воблий, Хагет і Ізард, Бунге і Льош, Геттнер і Кристалер, Мечніков і Тейяр-де-Шарден, Вавілов і Гумільов, Тюнен і Вебер (і ще далі – Кант та Гегель) не такі вже й погані хлопці. І що в їхніх працях відображене все те об’єктивне і вічне, яке притаманне Всесвіту і будь-якому суспільству незалежно від пануючої в ньому ідеології.

Відтак, процес об’єктивного формування регіонів ґрунтується на найбільш загальних законах фізики, екології, географії:

- Історія формування будь-яких природно-господарських регіонів є історією глибокої трансформації людиною як своєї так і інших природних екологічних ніш з метою перепланування потоків речовини і енергії на свою користь. Намагання виділити “свою”, відмінну від природних екологічну нішу скидаються за словами К.С.Лосєва (2000) на перестановку стільців на палубі тонучого “Титаніка” і не можуть спростувати твердження про “першоприродність” абсолютно всіх екосистем, в тому числі і штучно виділеної “екосистеми Людини”.
- В процесі ноосферогенезу вид “Homo Sapiens” сформував свою, не менш природну, екосистему – агроєкосистему, просторова динаміка якої характеризується незбіганням природних і економічних кордонів. Природні її кордони – це межі типів організації сільськогосподарської території, що формуються під переважним впливом рельєфу; економічні кордони – це межі сільськогосподарських районів, які показують наскільки просторово

роз'єднані продуценти, консументи і редуценти, які мешкають в агроєкосистемах.

- Екосистема людини пройшла складну еволюцію від агроєкосистем через урбоєкосистеми до інфраєкосистем, які сьогодні поступово формуються на основі зростаючого виробництва, накопичення, відтворення і ретрансляції інформації. Подальший “цивілізаційний” розвиток в такому напрямку обов'язково виведе людство на два різні шляхи – перший - пасіонарний пов'язаний з формуванням регіонів дуже відмінних від природної просторової динаміки і який закінчиться формуванням “космоєкосистем”; другий, притаманний традиційним суспільствам і той, в якому найбільше відбиті об'єктивні процеси регіоналізації (Сонько, Мустафін, 2001).
- В ідеальному випадку на будь-якій поверхні (і земній в тому числі) під впливом законів гравітації формуються правильні за співвідношенням центру і периферії фігури (бенарівські комірки). Початок їхнього формування на нашій планеті збігається з неолітом, коли людство почало завдяки своїй пасіонарній активності переструктуровувати географічний простір. Розмір та ієрархія таких фігур згідно теорії фрактальних множин впливають на формування самоподібних підпорядкованих систем “центральної місць”. Саме такі системи формують просторовий інваріант всіх регіональних процесів.
- Система центральної місць з плином перетворення географічної оболонки людиною на початкових етапах ноосферогенезу формувалась під впливом фізичної ваги (в сенсі тяжіння), сучасний же її стан характеризується переважанням інформаційної складової, а, відтак, збільшенням загальнопланетарної ентропії, наслідком чого вже сьогодні є техногенні катастрофи, епідемії хвороб, тероризм.
- Будь-якому регіону притаманна наявність ядра і периферії, об'єктивне співвідношення яких регулюється переважно фізичними і екологічними законами (Горшков, 1996). При цьому розмір регіону залежить від ступеню впливу його ядра на найближче і дальнє оточення. Сучасний макропросторовий вплив охоплює хінтерланди “світових міст”.
- Межі “адміністративних областей”, “адміністративних районів”, “економічних районів”, “економічних регіонів” не мають ніякого відношення до об'єктивного механізму регіональних процесів. Будь-який адміністративно-територіальний поділ території вступає у протиріччя з існуючим інваріантом. Саме тому пошук інваріантних просторових одиниць та іманентних їм регіонів є сьогодні головною задачею географів.
- На сьогодні відносно точно можна виділити два ієрархічних рівні інваріанту регіональних процесів. Перший – мікро- (або локальний) – відповідає просторовій динаміці агроєкосистем, описаній авторами раніше (1990-2004) і що приблизно відповідає рівню низового адміністративного району; другий мезорівень, що приблизно відповідає адміністративній області і описаний О.Ковальовим (2003). Третій – найменш розроблений і найбільш популярний у розробці за старими принципами – макрорівень -

вимагає подальшої розробки на основі принципів, закладених у двох попередніх.